

РОЛЬ БІОСФЕРНОГО РЕЗЕРВАТУ «РОЗТОЧЧЯ» У ЗБЕРЕЖЕННІ БІОРІЗНОМАНІТТЯ РЕГІОНУ

Г. Стрямець, Я. Бовт, Н. Ференц

*Природний заповідник «Розточчя»
вул. Січових Стрільців, 7, смт Івано-Франкове,
Яворівський р-н, Львівська обл. 81070, Україна
e-mail: galina.stryamets@gmail.com*

У роботі наведено результати зонування території резервату і показано роль зон у збереженні біорізноманіття. Для збереження видового різноманіття біосферного резервату «Розточчя» найважливішу роль відіграє природне ядро, яке складається з території Природного заповідника «Розточчя», заповідних зон Яворівського НПП та РЛП «Равське Розточчя», заповідного урочища «Немирів». Висвітлено позитивні й негативні сторони пасивної охорони в заповідних ядрах і активної охорони на території транзитної зони.

Ключові слова: природоохоронні території, зонування, природне ядро, екосистема.

Концепція біосферних резерватів була розроблена в 1974 р. робочою групою програми «Людина і біосфера» (МАБ) ЮНЕСКО. Створення Всесвітньої мережі біосферних резерватів (БР) розпочалося в 1976 р. На час проведення міжнародної конференції по біосферних резерватах, організованої ЮНЕСКО в Севільї з 20 по 25 березня 1995 р., мережа охопила 324 резервати, розташованих у 82 країнах світу [8]. До цього моменту статус біосферних резерватів отримували природоохоронні території або ділянки, основним завданням яких було збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. На конференції прийнято Севільську стратегію, яка дещо змінила концепцію та підходи щодо створення БР – акцент зроблено на гармонізації відносин між природою та суспільством, а біосферні резервати покликані стати еталонами сталого розвитку. На початок 2012 р. у світі існувало 580 БР у 114 країнах світу [17]. У червні 2011 р. на 23 сесії МАБ ЮНЕСКО біосферний резерват «Розточчя» (БРР) включено до Світової мережі біосферних резерватів як ділянку проєктованого транскордонного білатерального українсько-польського резервату.

Мета роботи – виявити переваги та недоліки біосферного резервату «Розточчя» як території, що не є природоохоронною установою, у збереженні видового біологічного різноманіття регіону.

Матеріали та методи

Об'єктом дослідження є територія біосферного резервату, предметом дослідження – видове біорізноманіття. У 1992 р. саміт ООН з питань навколишнього середовища в Ріо-де-Жанейро прийняв визначення біорізноманіття (Biological diversity) як «мінливості серед живих організмів із будь-яких ареалів, включаючи, зокрема, суходольні, морські та інші водні, мінливість усередині видів, між видами та між екосистемами» [5]. Дослідження біотичного і ландшафтного різноманіття території проєктованого біосферного резервату «Розточчя» проводили з використанням методів і методик, запропонованих національною Програмою Літопису природи для заповідників та національних природних парків. Зонування території здійснювали відповідно до вимог МАБ ЮНЕСКО працівники При-

родного заповідника «Розточчя» і Яворівського національного природного парку: виділяли особливо цінні ділянки (типові та унікальні природні екосистеми), біотопи рідкісних видів флори і фауни, рідкісні зоо- та фітоценози, які виконують роль природних ядер. Навколо ядер, відповідно до вимог, виділяли буферну зону, завдання якої мінімізувати антропогенний вплив ззовні. У транзитну зону відбирали ділянки, які демонструють гармонійні відносини між людиною та природою.

Глобальне екологічне, соціальне та економічне значення різноманіття зумовило необхідність включити парадигму охорони генофонду в більш загальну – охорони біорізноманіття. Біорізноманіття є складним поняттям, відрізняють такі категорії або рівні різноманіття: генетичне, популяційне, видове, ценотичне й екосистемне [5]. Основні положення глобальної стратегії збереження біорізноманіття зафіксовані в Міжнародній конвенції ООН з проблем охорони довкілля у 1992 р. У Конвенції стверджується, що біорізноманіття необхідне для забезпечення еволюції та функціонування біосфери, задоволення різних потреб зростаючого населення. Завдання людства – зберегти біорізноманіття таким чином і такими темпами, які не призведуть у далекій перспективі до його виснаження [3, 5].

Результати і їхнє обговорення

Статус біосферного резервату в Україні мають сім природоохоронних установ: чотири біосферні заповідники (Карпатський, Асканія-Нова, Дунайський, Чорноморський) і національні парки (Шацький, Ужанський, Деснянсько-Старогутський). Біосферний резерват «Розточчя» – восьмий резерват в Україні, але перший, створений відповідно до Севільської стратегії [7, 8]. Біосферними резерватами є „території наземних і прибережних/морських екосистем, визнані в рамках програми ЮНЕСКО „Людина і біосфера” [8]. Ідея створення біосферного резервату на Розточчі виникла в кінці минулого століття, а починаючи з 2001 р. над нею активно працювали декілька творчих колективів з працівників різних наукових і природоохоронних установ, навчальних закладів, державних структур у сфері охорони довкілля, які планували просторову структуру БР «Розточчя» [1, 7, 11–13, 16].

Для збереження біорізноманіття важливе значення мають транскордонні біосферні резервати, які охоплюють охороною фізико-географічні регіони, що належать різним державам, які є власне природними міграційними коридорами. Регіон Розточчя займає частину заходу України та сходу Польщі, відзначається високою видовою насиченістю, різноманіттям ландшафтів, а як частина Головного європейського вододілу – має глобальне природоохоронне значення. Флора Українського Розточчя налічує 1342 види судинних рослин [9], 308 видів мохоподібних [6], фауна хребетних тварин представлена 359 видами [2, 4], безхребетних – 1900 видами [16]. Частка видів, які трапляються на території біосферного резервату «Розточчя», досягає: судинних рослин – 27%, мохоподібних близько 38%, наземних хребетних – 36% видового різноманіття України [13]. Біосферний резерват „Розточчя” є природним ядром національної екомережі в межах Галицько-Слобожанського (лісостепоного) і Дністровського екокоридорів [7, 12].

До структури біосферного резервату входить п'ять об'єктів природно-заповідного фонду: Природний заповідник «Розточчя» (2084,5 га), Яворівський НПП (7108 га), Регіональний ландшафтний парк «Равське Розточчя» (19103 га), орнітологічний заказник “Янівські чаплі” (16 га), заповідне урочище “Немирів” (276 га). Усі ці об'єкти ПЗФ сприяють збереженню цілої низки природних екосистем Розточчя, що сформувалися на межі Головного європейського вододілу, а також забезпечують охорону рідкісного видового різноманіття фауни та флори, що підтримується міжнародною і національною законодавчою базою. Відповідно до вимог МАБ ЮНЕСКО, проведено зонування території БРР, виділено заповідну, буферну і транзитну зони (табл. 1).

Таблиця 1

Землекористувачі	А Природне ядро		В Буферна зона		С Транзитна зона		Усього	
	га	%	га	%	га	%	га	%
ПЗ “Розточчя”	2084,5	2,8					2084,5	2,8
НПП “Яворівський”	661,6	0,9	1873,2	2,5	4573,2	7,0	7108,0	10,4
РЛП “Равське Розточчя”	293	0,4	836	1,1	17974	24,1	19103,0	25,6
«Рава-Руське» ДП ЛГ, «Немирів»	276	0,4	–	–	–	–	276,0	0,4
Землі, що не належать об’єктам ПЗФ	–	–	8165	11,0	38091,5	49,8	46256,5	60,8
Усього	3314,6	4,5	10874,2	14,6	60638,7	80,9	74828,0	100

При здійсненні зонування території Біосферного резервату враховували такі чинники:

- існування особливо цінних, найбільш збережених і репрезентативних природних ділянок, що перебувають під охороною держави, потребують постійного моніторингу з боку вчених та спеціальних заходів щодо охорони і збереження (природні ядра);

- необхідність забезпечення екологічної рівноваги природних болотних і лісоболотних комплексів, що розташовані на території, прилеглий до кордону з Польщею, шляхом виділення суцільної, значної за площею зони, що суворо охороняється. Це дасть змогу підтримувати тут гідрологічний режим, створить умови для збереження і розширення популяцій рідкісних рослин і поліпшить умови мешкання та міграції тварин (природні ядра);

- існування в різних частинах біосферного резервату ділянок із багатими й різноманітними природними ресурсами, де практикується традиційне невиснажливе землекористування та де природні комплекси зазнали певного, різного за ступенем втручання з боку людини. Ця територія є перспективною для розвитку рекреації і туризму, впровадження екологічних освітніх програм, здійснення досліджень і моніторингу довкілля, підтримки традиційного екологічно виправданого природокористування тощо (буферна зона);

- існування територій, що зазнали значного впливу з боку людини (землі, де відбувалася підземна виплавка сірки), перебувають у постійному господарському користуванні або є місцем розташування населених пунктів і закладів стаціонарної рекреації. Стосовно майбутнього розвитку цих територій є домовленість з основними землекористувачами.

Природні комплекси біосферного резервату сприяють забезпеченню необхідних для життєдіяльності умов для багатого видового списку тварин, що перебувають під охороною Боннської конвенції. У першу чергу, це значна кількість водоплавних птахів, які мігрують з території Євразії до Африки, при цьому покращують свої енергетичні ресурси, необхідні для міграції в екосистемах біосферного резервату Розточчя. Природні екосистеми резервату забезпечують існування та репродуктивну біологію більше як 150 видів хребетних тварин, які охороняються відповідно до Бернської конвенції [2, 14].

Для збереження видового різноманіття БРР найважливішу роль відіграє природне ядро (3314,6 га), яке складається з території Природного заповідника «Розточчя» (2084 га), заповідної зони Яворівського НПП (661,6 га) та РЛП «Равське Розточчя» (293 га), заповідного урочища «Немирів» (276 га), що разом становить 4,5% від території біосферного

резервату і є достатнім для забезпечення вимог МАБ ЮНЕСКО. Територія включає типи для Розточчя лісові (47,1%), лучні (8,4%), болотні (1%), водні (3,5%) екосистеми (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл території БР "Розточчя" за типами земель

№ п/п	Тип земель	А Природне ядро		В Буферна зона		С Транзитна зона		Усього	
		га	%	га	%	га	%	га	%
1.	Під водою	0,5	0,0	606,9	5,6	2 010,1	3,3	2 617,3	3,5
2.	Болота	265,3	8,0	0,6	0,0	464,3	0,7	720,2	1,0
3.	Ліси	3 005,8	90,7	9375,7	86,2	29 580,5	37,2	35 210,2	47,1
4.	Луки	15	0,5	881,7	8,1	5 886,9	9,0	6 298,6	8,4
5.	Агроценози	27,7	0,8	9	0,1	20 379,6	33,8	20 416,7	27,3
6.	Місця забудов	0,3	0,0	0,3	0,0	2 877,0	4,8	2 877,6	3,8
7.	Інші	0	0,0	0	0,0	6 687,8	11,2	6 687,8	8,9
8.	Разом	3314,6	100,0	10 874,2	100,0	67 886,2	100,0	74 828,0	100,0
Частка площі зони, %		4,5		14,6		80,9		100,00	

Ліс є важливим компонентом ландшафту, відповідає за збереження інших його складових – надґрунтового покриву, фауни, зоокомплексів, рельєфу, ґрунтів, поверхневих і підземних вод, повітря тощо. Величезним є екологічний вплив лісових екосистем на стан природного середовища загалом, особливо на умови проживання людини. Тому при виборі меж біосферного резервату автори віддали перевагу тим територіям, де лісистість є максимальною. Ліси переважають у всіх зонах – природних ядрах (90,7%), буферній (86,2%) і транзитній (37,2%), тому видове біологічне різноманіття лісів має зберегтися якнайкраще. Тривалі лісівничі, ботанічні та зоологічні дослідження у Природному заповіднику «Розточчя» свідчать про те, що сувора пасивна охорона не забезпечує збереження всіх видів і біотопів [2, 14, 15]. У зв'язку з деградацією лучно-болотних комплексів заповідника та їх сільватизацією значно зменшилася чисельність ценопопуляцій *Epipactis palustris* (L.) Crantz і видів роду *Dactylorhiza* Nevski [15]. Із цих же причин скоротилися видовий склад і чисельність деяких рідкісних птахів, а саме сивкоподібних (баранець звичайний *Gallinago gallinago*, баранець великий *G. media*), також зник тетерук *Lyrurus tetrix*, знизилася чисельність інших видів лісових куликів – *Tringa ochropus*, *Scolopax rusticola* [2, 15]. Відсутність зрубів суттєво знижує продуктивність дикорослих плодово-ягідних видів *Fragaria vesca* L., *Rubus idaeus*, *R. caesius*, *R. hirtus* та ін., які масово ростуть і плодоносять лише на відкритих місцях, служачи кормом для багатьох видів птахів [18]. Відсутність молодих лісонасаджень на території заповідника зменшує чисельність особин копитних звірів, які протягом дня люблять ховатися у хащах. Позитивну роль у збереженні різноманіття видів відіграють деякі екзоти, котрі вирощують лісогосподарські підприємства як лісові культури, це *Pinus strobus* L., *Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco, різні види *Larix sp.* Насадження за участю таких інтродуцентів приваблюють мігруючих птахів, зокрема шишкарів. Інтродуценти, схильні до експансії, такі як *Quercus borealis* Michx., витісняють з угруповань автохтонні види, тому є небажаними на території БРР.

Особливу роль щодо збереження ландшафтного та біорізноманіття у резерваті виконує Природний заповідник «Розточчя», де закладено 26 лісівничих пробних площ; профіль типів лісу А. П'ясецького (1940 р.); 33 ботанічні ділянки, 3 теріологічні маршрути, 2 теріологічні стаціонари, 4 орнітологічні маршрути, 2 герпетологічні маршрути, 1 орнітологічний стаціонар; 5 ентомологічних стаціонарів, 3 феномаршрути. На території заповідника «Розточчя» проводяться довготривалі стеження за рідкісними видами рослин

і тварин, зокрема, популяціями лісових і водно-болотних видів птахів, теріофауною, особливо видами, що мають природоохоронний статус (занесені до ЧКУ, ЧСС, переліків Бернської конвенції).

Таким чином, підсумовуючи результати проведених досліджень, варто відзначити, що наявна база даних про видове різноманіття біосферного резервату дає змогу розробляти і впроваджувати заходи, спрямовані на збереження біотичного, екосистемного, ландшафтного різноманіття, невиснажливого природокористування та покращення соціально-економічного рівня життя місцевого населення. Позитивну роль у збереженні біорізноманіття відграють не лише установи ПЗФ, але й лісогосподарські підприємства, на території яких є молоді насадження, що слугують місцем перебування копитних звірів. На території природного заповідника впровадження заходів щодо збереження окремих видів родини *Orchidaceae*, зокрема лучних видів роду *Dactylorhiza* Nevski, лісових хижих птахів, рукокрилих мало позитивні наслідки, стабілізувало чисельність популяцій. Впровадження екологічних засад збереження видового різноманіття лісових, лучно-болотних, водно-болотних екосистем Розточчя, оселищ рідкісних видів рослин і тварин у біосферному резерваті відбуватиметься на основі принципів, розроблених за результатами моніторингу в природоохоронних установах, що входять до структури резервату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Брусак В., Зінко Ю., Майданський М. та ін. Просторова структура і функціональне зонування української частини проєктованого біосферного резервату «Розточчя» // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. географ. 2007. Вип. 34. С. 19–30.
2. Горбань І. М. Фауна птахів та ссавців заповідника «Розточчя» // Наук. вісн. нац. НЛТУ України. Природничі дослідження на Розточчі. 2010. Вип. 20.16. С. 224–230.
3. Гродзинський Д. М., Шеляг-Сосонко Ю., Червченко Т. М. та ін. Проблеми збереження та відновлення біорізноманіття в Україні. К.: Академперіодика, 2001. 104 с.
4. Гузій А. І. Фауна і населення хребетних тварин західного регіону України. К., 1997. 148 с.
5. Конвенція про охорону біологічного різноманіття (ратифікована Верховною Радою України 29 листопада 1994 р.). Доступно з http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_030.
6. Мохоподібні Українського Розточчя / І.С. Данилків, О.В. Лобачевська, З.І. Мамчур, М.І. Сорока. Львів, 2002. 320 с.
7. Парчук Г. В., Бовт Я., Стрямець Г. та ін. Територіальна структура та зонування біосферного резервату «Розточчя» // Наук. вісн. НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2010. Вип. 20.16. С. 80–86.
8. Севильская стратегия для биосферных резерватов. М.: Центр охраны дикой природы, 2000. 30 с.
9. Сорока М. І. Флора судинних рослин Українського Розточчя // Укр. держ. лісотехн. ун-т. Львів: Препринт, 1998. 136 с.
10. Стойко С. Екологічне обґрунтування організації на Розточчі польсько-українського біосферного резервату // Наук. вісн. УкрДЛТУ. Вип. 5. Львів, 1996. С. 168–184.
11. Стойко С., Мельник А., Шушняк В. та ін. Українська частина проєктованого польсько-українського біосферного резервату „Розточчя” та її репрезентативне ландшафтно-екологічне значення // Біосферний резерват як модель сталого розвитку територій та об’єктів ПЗФ: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Львів: Меркатор, 2003. С. 16–31.
12. Стрямець Г. В., Бовт Я. С. Біосферний резерват „Розточчя” як елемент національної та загальноєвропейської екомережі // Наук. вісн. НУБіП України. 2012. Вип. 171. С. 203–208.

13. *Стрямець Г. В., Данчук О. Т.* Ландшафтне і біологічне різноманіття української частини біосферного резервату «Розточчя» // Лісове та мисливське господарство: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. наук. статей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (27–29 листопада 2007 р., м. Житомир). Т. І. Житомир: Волинь, 2007. С. 71–76.
14. *Ференц Н. М., Хомин І. Г.* Рідкісні види судинних рослин проєктованого біосферного резервату «Розточчя» // Заповідна справа в Україні. Т. 14. Вип. 1. 2008. С. 28–31.
15. *Ференц Н. М., Хомин І. Г., Горбань І. М., Горбань Л. І.* Рідкісні види флори і фауни природного заповідника «Розточчя» та сучасні загрози щодо їх збереження // Наук. вісн. нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Вип. 171. Ч. І. Сер. Лісівництво та декоративне садівництво. 2012. С. 229–235.
16. Членистоногі Природного заповідника «Розточчя» / В.Б. Різун та ін. Львів: Простір-М, 2010. 395 с.
17. MAB (UNESCOs Man and the Biosphere Program). Biosphere Reserves world network. [Текст] UNESCO MAB secretariat, Paris, 2011.
18. *Stryamets N., Elbakidze M., Angelstam P.* Role of non-wood forest products for local livelihoods in countries with transition or market economy: case studies in Ukraine and Sweden // Scandinavian J. Forest Research. 27(1). 2012. P. 74–87.

Стаття: надійшла до редакції 06.02.13

доопрацьована 12.03.13

прийнята до друку 02.04.13

ROLE OF ROZTOCHYA BIOSPHERE RESERVE IN BIODIVERSITY CONSERVATION OF THE REGION

G. Stryamets, Y. Bovt, N. Ferents

Nature Reservat «Roztoczya»

7, Sichovykh Striltsiv St., Ivano-Francove, Jaworivskyi District,

Lviv Region 81070, Ukraine

e-mail: galina.stryamets@gmail.com

The paper presents the results of zoning of biosphere reserve and the role of zones in biodiversity conservation. To maintain species diversity in Roztochya Biosphere reserve important role plays core area, which consists of nature reserve «Roztocchya» protected areas, national nature park Jaworiwski, RLP «Rawske Roztochya» and reserve tracts «Nemyriv». Positive and negative aspects of passive protection in core areas and active protection in the transition area are shown.

Keywords: nature protected areas, zoning, core area, nature ecosystem.

**РОЛЬ БИОСФЕРНОГО РЕЗЕРВАТА «РАСТОЧЬЕ»
В СОХРАНЕНИИ БИОРАЗНООБРАЗИЯ РЕГИОНА**

Г. Стрямец, Я. Бовт, Н. Ференц

*Природный заповедник «Расточье»
ул. Сечевых Стрельцов, 7, пгт Ивано-Франковое, Яворовский р-н,
Львовская обл. 81070, Украина
e-mail: galina.stryamets@gmail.com*

В работе приведены результаты зонирования территории резервата и показана роль зон в сохранении биоразнообразия. Для сохранения видового разнообразия биосферного резервата «Расточье» важнейшую роль играет природное ядро, которое включает территорию природного заповедника «Расточье», заповедных зон Яворовского НПП и РЛП «Равское Расточье», заповедного урочища «Немиров». Отображены положительные и отрицательные стороны пассивной охраны в заповедных ядрах и активной охраны на территории транзитной зоны.

Ключевые слова: природоохранные территории, зонирование, природное ядро, экосистема.